

др Стеван Врачар,
редовни професор Правног факултета у Београду

ДРЖАВНО-ПРАВНЕ ТЕКОВИНЕ ФРАНЦУСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Указавши на општи значај ове револуције, аутор наглашава њене доприносе у непосредном и потоњем моделовању државних и правних институција. Он нарочито подвлачи вредност декларација о правима и уставних докумената, како за Француску тако и за остале земље. На тај начин су постављени темељи модерне демократије и њених саставних елемената, а пре свега „грађанина“, „народа“ и „јавности“. Захваљујући томе изграђивана је и модерна држава, с примењеним принципом поделе власти. Модерно право се ослања на развијено законодавство, а велики кодификаторски подухвати допринели су изграђивању складног правног система. Зато је и модерни државно-правни поредак заснован на принципима уставности и законитости, с легитимитетом који проистиче из народне суверености, с ефикасном одговорношћу државних органа. Због свега тога, могло би се рећи да су створени пре свега политички и правни услови за уважавање и заштиту слободе свих појединаца. Уопште, све те и друге тековине показују и прави цивилизацијско-културни смисао овог највећег преврата у историји човечанства.

Француска револуција 1789. (с много разлога обележавана и као „Велика“), по свему судећи, представља највећи и најдалекосежнији социјално-политички преврат у свеколикој историји човечанства. Следствено томе, такав преврат је не само извршен у државно-правном поретку (тако називам јединство државе и права!) него је ударио свој печат и одговарајућим тековинама током протекла два столећа. Те тековине се међусобно разликују: има их које превасходно припадају самој Француској, али и таквих које се огледају у многим европским земљама, па и у читавом овету; неке су уследиле у препознатљивом, импресивном и, чак, фасцинантном облику, али неке су остале запретане и чак окривене у свеопштим збивањима наведеног раздобља; неке су имале велики и, чак, пресудан значај, али неке су привидно или стварно имале сразмерно мање домаћаје; неке су својствене тоталитету друштва, политике, државе, права итд., а неке се ограничавају на поједине државно-правне институције, неке су биле само саставни део револуционарних збивања или постреволуционарног раздобља, али су неке постепено откривале своје епохалне димензије и трајне вредности, итд. Имајући све то у виду, покушаћу само да назначим неке од упечатљивих и свакако значајних таквих тековина.

1. Ова револуција управо зато сама по себи и у самој себи разоткрива, тако рећи, својеврсне сублимације у разним равнима, с оваплоћењима у многим ентитетима и моментима, с разнородним изгледима. Она је само један примерак, али и пример сливања општег историјског тока и посебно — појединачног историјског збивања. У њој се налази преломна тачка у развојним циклусима одређених цивилизацијско-културних формација. Она упечатљивије но ишта друго предочава и превазилажење друштвено-економских формација (како се то наглашава у марксистички оријентисаним истраживањима). Она сугестивно показује међусобне условљености друштвеног процеса и политичког чина. Она је доказ дејства објективних закономерности и субјективних људских препућа. Она је право мерило разграничења и повезивања „сфере ирационалности“ и „сфере рационалности“. Она потврђује правилности избијања дисконтинуитета у развојним континуитетима. Она се претворила у опшиште на коме су саздане многе старе вредности, али и где су исковане заиста нове вредности. У њој се укрштају сви путеви и све странпутице дејствовања најразличитијих друштвених снага. Она је вододелница оног манихејског супротстављања Светлости и Мрака, Добра и Зла, Лица и Наличја друштва, људских група, појединаца. И, нарочито, свих људских творевина. А међу такве творевине спадају и *државно-правне творевине*, то јест извесне друштвено-духовне творевине.

У таквим реалним и идејним оквирима, али и с одговарајућим претпоставкама и последицама уследило је диференцирање и разликовање тзв. *грађанског друштва* и тзв. (*политичке*) *државе* (1). Иако је то искуствено већ било постигнуто у Енглеској, а касније филозофски промишљено у Немачкој — чак и поред одговарајуће духовне традиције у Француској — може се рећи да је баш то наметнула, утемелила и трајно обезбедила ова револуција. Иако с очигледним нејасноћама у концептуализацији због објективно постојећих неодређености, непостојања *крutih* граница, чак и због међусобних условљености и извесног прожимања ових ентитета — тиме је потврђено и омогућено моделовање „*новог поретка*“ у друштву на рушевинама „*старог поретка*“ („*l' Ancien Régime*“). Другим речима, уместо оронулог феудализма израстао је капиталистички друштвени поредак. Грубо говорећи, тако је уследило дружчије премапостављање друштва и државе, економије и политике, подручја индивидуалног и групног предузетништва, као и целокупног приватног живота и подручја политичке и јавне делатности. На темељима приватне својине примерене капитализму, која пружа највеће гаранције независности свих субјеката пре свега у економском животу, али исто тако у политичком и културном животу — израстала је целокупна друштвена надградња, а нарочито све оно што је сачињавало политичку сферу. Следствено томе, у материјалној производњи, на тржишту и у промету робе и услуга стварани су неопходни простори за испољавање иницијативе, сопствених интереса, конкуренције у способностима да се што више искористе постојећи услови за задовољавање сопствених интереса. Тиме је омогућавана „слободна игра снага“, без неких грубих облика интервенције, контроле која би наметала некакве вештачке границе, спутавала постојеће „природне“ токове. На дру-

(1) Вид.: Karl Marx, *Kritika Hegelove filozofije državnog prava*, у збирци: K. Marx, F. Engels, *Dela*, том 3, Prosveta, Beograd, 1971, стр. 67—72.

гој страни, ипак, јавни живот уопште, а посебно најуже подручје политике, обухваћени су оформљеним државно-правним поретком као начином обуздавања и контроле најмоћнијим средствима. Све је погодвало новој социјалној диференцијацији чији су резултати нове класе — пре свега класе капиталиста и супротстављене јој класе пролетера, односно радника — и разних слојева, професија и других друштвених група.

У ствари, тако је разарана унутрашња структура феудализма, с његовом економском подлогом, класном поделом на феудалце и кметове, али и још изразитијом сталешком поделом, степенованим устројством оизеренско-васалских веза, окошталом хијерархијом на бази свакојаких привилегија, итд. Модерно друштво се конституисало у све три своје главне сфере — економској, политичкој и културној. У томе је посебно место имало политичко конституисање, односно створена *политичка конституција* као показатељ одређеног устројства моћи, власти и ауторитета пре свега у овој сфери, али и у остале две. Тако је израстао примеран политички систем, с неопходним структурисањем овојих најважнијих елемената и њиховим ефикасним функционисањем (2).

2. Овакво конституисање модерног капиталистичког друштва пратили су и одговарајући облици, а пре свега политичке институције, политичког и правног стваралаштва. У социјалној филозофији и политичкој доктрини, а и у духовној атмосфери преовлађивали су погледи који су служили као својеврсна инспирација најважнијег политичко-правног стваралаштва. Велики мислиоци Монтескје и Русо су били претече и готово учитељи најутицајнијих вођа и учесника у револуцији. Дајући владајућим идејама онагу и садржаје, који су одговарали извођењу револуције, ти предводници револуционарних акција су тако обликоване идеје „дуградили“ и у све најважније документе политичког и правног стваралаштва. Уз све ово значајна је била и чењеница да су већ били познати такви велики документи какви су *Декларација независности* 1776. и Устав САД донет 1787. године.

У таквим околностима донета је епохална *Декларација права човека и грађанина* већ на почетку револуције, 26. августа 1789. године, оразмерно лако и готово уз пристанак врло различитих снага. Полазећи од начела природноправне доктрине о слободама, једнакости и правима свих људи, та *Декларација* је — и поред извесних противречности и самоограничења — постала истински образац свих каснијих сличних политичких докумената (3). Тако је, по општем мишљењу важећем и онда и данас, баш тај документ схваћен као својеврсни *катихизис „новог поретка“*. Баш зато је и донета друга варијанта, нешто промењена и допуњена, *Декларација права човека и грађанина* 24. јуна 1793. године. Обе су сматране интегралним деловима нешто касније донетих одговарајућих уставних докумената (4).

С таквим идејним претпоставкама и садржином политичке доктрине уследило је и доношење уставних докумената. Први је донет већ у јесен 1789. године као потврда почетних резултата Револуције; други је уследио 1791. године као знак практично успеле револуције, победе

(2) Вид.: Albert Soboul, *Француска револуција*, Preveo Mile Joka, »Naprijed«, Zagreb, 1966, str. 11—86.

(3) Вид.: Ј. Борбенић, *Људске слободе и права*, Декларације и основни документи предговор, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1968, стр. 28—32.

(4) Вид.: M. Deslandres, *Historie constitutionnel de la France*, 3 vol. Paris, 1932—1937.

и успона нових политичких снага; трећи и најрадикалнији из 1793. до-нет је заједно с поменутом другом варијантом *Декларације*, као белег радикализма и револуционарног екстремизма. Не улазећи у многа питања, па ни у предочавање садржине ових уставних докумената, свакако се мора нагласити да су тиме ударени темељи *модерне европске уставности*, на видљив и симболичан начин пре свега у Француској, али и као својеврсни прилог оног уставноправног стваралаштва које се показало готово у овим европским земљама током прошлог века, па и касније. Мада сама писана форма устава није израз целокупне уставности, односно она не исцрпљује све оно што устав сачињава, несумњиво је да баш писани облик устава, у свом документарно-текстовном виду постаје најпогоднији и, чак, једини прикладан симболички израз постојеће уставности. Уосталом, то је највише одговарало карактеру и традицији европско-континенталног правног система.

3. Уз владајућу социјално-политичку доктрину *либерализма* и као њен аутентичан политичко-правни израз ти политичко-правни документи највишег ранга су представљали и својеврсне *пројекте* оног политичког система, односно начина владања који се сматра *модерном демократијом*. Модерном по својим временским одређењима, али *класичном* по свом карактеру, диметима и битним вредностима. Не потцењујући ни све остало, свакако се може тврдити да је баш то најзначајнија тековина француске револуције. При томе сматрам да се као темељи и битни конститутивни елементи такве демократије истичу прво појединац у облику грађанина, а затим народ као политичко-правни субјект и потом изграђени механизам јавности.

Насупрот феудализму који је претпостављао постојање људске јединке само са својствима *поданика*, у крајњој консеквенци монарха као притежаоца највише моћи, власти и ауторитета — додуже у хијерархији сизеренско-вазалоких односа који се завршавају с обесправљеном масом кметова — капитализам, либерализам и модерна демократија афирмишу човека-појединца првенствено као *грађанина*. Ослобођени свих ранијих стега, али и сталешких разлика које су биле политички и правно учвршћене — сви људи као такви, без обзира на овој социјални положај, задобили су једнак *политичко-правни статус*. То значи да су они само формално-правно изједначени, да су задобили „једнакост пред законом“ независно од свог реалног положаја у друштву. Тако су стекли бар подједнаке могућности и шансе да учествују у све три главне сфере друштвеног живота (економској, политичкој и културној). А да би баш то имали, појединци су морали располагати с одговарајућим „слободама и правима“. Политички-декларативно и уставно-нормативно истакнуте су претпоставке учешћа свих појединаца и група у економском, политичком и културном животу. Лична слобода, слобода кретања, економске делатности, удруживања, слобода свести и изражавања погледа, размене информација, слобода у свим облицима културног стваралаштва итд. — само су својеврсна подлога и окружење оних правих „параметара“ модерне демократије. То су баш политичка права и слободе и права: учешће у изборима народних представника, па преко њих и могућност учешћа у доношењу најважнијих политичких и државно-правних одлука, у контроли рада државних органа и сл. Иако је у време револуције још постојао цензус, у самој Француској и касније у свим демократским земљама је отклањање и

тог последњег трага ограничавања људи због имовинског стања — изједначање људи као грађана и у том погледу се сматрало, дабоме с разлогом, елементарним условом функционисања механизма демократије. У томе, пак, средишње место припада баш изборном процесу као најефикаснијем облику утицаја народа на структурисање и функционисање државне власти. При томе највећи значај, али и вредност елементарне претпоставке има постојање *политичких партија* (5) као специфичних облика политичког удруживања и деловања политичких истомишљеника. Подразумева се, дабоме, вишепартијски систем, с најмање две партије које се смењују на позицијама власти, уз пропратно учешће и других партија. Иначе, класичан систем фигурира баш као многопартијски, сходно постојећој политичкој диференцијацији и фракционисању учесника у политичком процесу.

У самој револуцији стихијски и природно настали су разни клубови, читаве формације и блокови (жирондонци, монтањари, јакобинци, даље разни мање-више оформљени покрети итд.) — што је све дало наговештај каснијег правог партијског организовања.

Са статусом грађана, по правилу највећим делом или бар најутицајнијим делом сврстаних у одговарајуће политичке партије — сачињавају посебан политичко-правни субјект у виду *народа* (у значењу „*demos*” или „*populus*”). За француску револуцију је од најдалекосежнијег значаја што је претворила у реалност апстрактне филозофске замисли о грађанину и народу, с интензивним и разноврсним ангажовањем ових у изборима, у функционисању представничких тела самог народа, итд. Штавише, убрзо је тај одлучујући субјект више теоријски, али с настојањем и да се што више потврди и практично — претваран у „нацију” („*nation*”) као овојеврсно политичко-правно јединство. Дакле, не као етничка заједница на највишем степену развоја, како је касније углавном конципирана и почела свуда да се реално показује. Уз све облике разуђености народа, па и његовог опстајања као својевроне „масе”, он је увек и свуда постао она тежишта компонента и елемент демократије. Својом реалношћу, могућностима и утицајима у политичком животу — народ не само да се самопотврђује него и битно условљава функционисање саме демократије. Зато, нема и не може бити демократије без конституисаног народа. Међутим, баш за то су неопходни разни економски, политички и културни предуслови, захваљујући којима народ и може дејствовати као политичка снага првог реда. То је искуствено проверено у свим демократским земљама (6).

У вези с таква два конститутивна елемента налази се и трећи као механизам *јавности*. У самој револуцији на буран и дотад непознат начин су изорнили на јавну сцену разни облици којима је у великој мери омањена отуђеност носилаца моћи и власти од народа, њихова тајност, невидљивост за масе обичних људи. Пре свега, револуционарна збивања су се одвијала заиста пред очима свих људи укључених у „комуникацијску заједницу” сходно тадашњим могућностима. Рад свих највиших органа и тела револуције био је стално отворен и јаван, можда чак и превише. Ако је то огромно подстицало „револуционисање маса”, свакако је имало и своја наличја у стварању напетости,

(5) Вид.: М. Duverger, *Les parties politiques*, Paris, 1951.

(6) Вид.: Џејмс Брајс, *Савремене демократије*, превео с енглеског др Драгомир Иконић, књига 1—3, изд. Геца Кон, Београд, 1931—1933, стр. 719, 635, 463.

психолошке обраде и притиска на људе, преношења чак и морбидног фанатизма итд. Народ се претворио у узаврелу масу која је постајала стихијска снага. У свему томе огромни утицај су имали многобројни дневни листови, гласила појединих трупа и фракција. На хиљаде и десетине хиљада разних петиција, представки, повеља и сл. упућивано је углавном према политичком средишту. Све је то утицало на формирање *јавног мњења*. Уништени су сви облици раније контроле својствени средњовековној инквизицији или бар црквеном или државном надзору. *Слобода штампе* и говора првобитно није имала посебно изграђене границе, али је касније уследио супротан екстрем — баш то је постало разлог препознавања људи и њихових ставова према револуцији, позитивних и негативних подједнако. Зато, могло би се рећи да су тако учињени дотад незамисливи продори, што ће касније да послужи као незаобилазна основа за отклањање разних видова цензуре, притиска, репресије у сфери јавности. Сопственим оруђима јавност се борила и изборила за своје несметано функционисање. То је било од несагледивог значаја за сваку демократију (7).

И поред тога што се модерна демократија развијала, имала разне степене и достигнућа, појављивала се у разним условима — не поставши није „савршена“ већ, напротив, у знатној мери формална, несумњиво је да само постојање наведена три ентитета, њихово функционисање даје основну и незаменљиву вредност тзв. класичној демократији. Она омогућава стварање „*одговорне владе*“: она ефикасно омогућава селекционисање политичких екипа које имају способности и уживају народно поверење; при томе се спречава њихово неконтролисано владање, а спречавају се монополи на власт и свака тежња за овековечавањем освојених позиција. Она омогућава драгоцену политичку *ривалство* и плодотворну *конкуренцију*. Тако је уз тржишну привреду створен „тржишни“ политички механизам којег, по свему судећи, ништа не може заменити.

4. Модерно доба је донело *раздвајање цркве од државе* и баш то је дало снажан печат револуционарним збивањима. После вековне доминације цркве готово у свим областима друштвеног живота, наметања религијских догми, инквизиторске страховладе која је однела безбројне невине жртве, укорењености опресивних облика сујеверја, опромних привилегија које су припадале пре свега високом свештенству које је иначе сачињавало један од најутуцајнијих кругова племства, опромних злоупотреба цркве и религије итд. — револуционарни револт се од почетка усмерио против те силе „старог поретка“. Најпре је у јавности 1789. отпочело раскринкавање масовних злоупотреба које су починили свештеници. Заопштавања су била неминовна због супротстављања цркве свему што је приредила револуција. У таквој ситуацији убрзо је донет тзв. цивилни устав свештенства, наметнута је дужност свим свештеницима да се заведу на верност Нацији, масовно су одузимана имања и цркве свештеника. Разни видови репресије кулминирали су с кампањом тзв. *дехристијанизације*: она је, практично, била усмерена против старих догми, али није смерала на увођење некаквог атеизма; стварана је нека врста „нове религије“ у којој се у име раума прославља Највише Биће, уместо црквених светаца проглашавају се

(7) Вид.: Georg Jellinek, *System der subjektiven öffentlichen Rechte*, Zweite Auflage, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1919, S. 366.

светитељима хероји пали у револуцији; уместо црквених церемонија уведени су грандиозни спектакли; највећи удар је ипак представљао погубљење, хапшење и прогонство многих свештеника; рачуна се да је око двадесет хиљада свештеника рапчињено итд. Чак су многе цркве порушене, плачкане, забрањивана су богослужења. Но, када је вихор прошао све се почело нормализовати. Али, тиме је одлучно наметнут процес раздвајања цркве од државе. Црква је потиснута на сопствено подручје. Тако оно што данас изгледа сасвим нормално представља једну од значајних тековина револуције, наравно с пропратним државно-правним последицама (8).

5. Што се тиче државе као посебне организације, карактеристичне су њене радикалне промене током једнодеценијског револуционарног збивања, али и касније. Сам пад Бастиље означавао је почетак рушења зграде државе.

С обзиром да је постојала апсолутна монархија у свом, рекло би се, најтипичнијем виду целокупна државна власт је била сконцентрирана у рукама краља Луја XVI. Практично то је значило да су моћ, власт, ауторитет и све што иде с тим били смештени у гломазне дворске институције. Оне су привидно биле мање под ударом него власт локалних феудалаца. Додуше, уставним променама 1785, а нарочито уставом 1791. најпре је створена *уставна монархија*, па је монархија докрајчена тек гиљотинирањем Луја XVI 21. јануара 1793. Погубљење краља као сваког другог смртника коначно је ужаснуло не само домаће племство већ и све европске дворе. Створена је коалиција готово свих европских држава за интервенционистички поход на Француску. Такав крај једног од дотад најмоћнијих краљева, чија је личност била неприкосновена и обоготворена јер је свој легитимитет заснивала на „божанском праву“, коначно је истовремено потврдио тријумфални долазак *Републике*, која је проглашена 21. септембра 1792. Стога није чудо што су у револуционарним егзалтацијама ти догађаји оцењивани као „нова ера човечанства“, која у потпуности оправдава увођење новог рачунања времена, календара итд. Наравно, сама промена облика владавине далеко је мањег значаја, што се уосталом потврдило и поновним увођењем монархије 1804. Но, тиме је заиста задат коначан ударац монархијском апсолутизму у Европи, па и раскрчен простор републиканизму.

Објективно је био значајнији процес успостављања облика средњег *народног представништва*, па и локалног. У ствари, од сазивања Уставотворне скупштине, па преко Националне скупштине, Конвента и разних радних и извршних тела стварани су основи каснијег модерног *парламентаризма* у Француској и многим другим земљама. Тако се формирала, у ствари, *законодавна власт* као најважнија, демократски обликована, суверена и довољно одговорна. Упоредо с тим је рушен ранији управни апарат и стварана нова *администрација* у којој вршење службе није некаква привилегија већ професија заснована на степеном стручности и компетенције. Потреба ефикасног функционисања целог апарата наметнула је централизам. У наредном веку, пак, у многим другим земљама су искуствено изналажене сразмере и потребе за децентрализацијом низа друштвених делатности. У складу с тим, наравно, првобитно импровизовано револуционарно *судство* је замењено

(8) Вид.: A. Soboul, *op. cit.* стр. 266—272.

новим судијама, са неопходном стручном опремом, обезбеђењем ауторитета ових органа, утврђивањем инстанцијских степена, чврстих процедуралних гаранција итд. При томе, главни организациони и функционални принцип је био *принцип — независности судства*.

Такво уобличавање државне организације је, у ствари, означавало и афирмацију *принципа поделе власти* истакнутог у виду доктринираног идеала од стране Монтескјеа, а практично већ дуго примењиваног у Енглеској. Изузев у кралском раздобљу диктатуре јакобинског Конвента, тај принцип је инспирисао изградњу апарата свих модерних држава. Тако је утемељиван утицај разних делова друштва, али такође структурално и функционално усавршаван тај апарат. Мада није било могућно до краја или у неком „чистом облику“ спровести исти принцип, несумњиво је баш он постао елементарна нужност организовања иоле демократске државе.

У склопу свега тога, наравно налази се и питање државног насиља уопште и *револуционарног терора* посебно. Ако је ништа откривало особености револуције, онда је то свакако појава разобрученог и неконтролисаног насиља. Страхоте револуције се оправдано с тим повезују. У свим одлучујућим фазама извођења револуције, најоштријим биткама основних и пратећих снага пресудну улогу су имали облици опонтаног и организовано усмеравањег насиља. Први прабански рат је вођен свим расположивим средствима, с идеолошким фанатизмом, тежњама за освајањем или одбраном политичких позиција, с анималним нагонима, експлозијом заслепљености и мржње, бесомучним залагањем за најразличитије интересе. У правој оргији насиља падале су на десетине и стотине хиљада жртава из свих слојева друштва, па и из оних у име којих и за рачун којих је и извршавана револуција. Та стравична „машинерија смрти“ је у свом жрвњу мрела пре свега саме вође револуције и њене најистакнутије актере. Револуција је пре свега „јела своју децу“, а технолошки проналазак — гилотина, само је симболизовала све те страхоте. После климакса „црвеног терора“ следио је сличан „бели терор“ контрареволуције. Стога није ништа чудно што је револуција баш тиме изазивала ужасан страх свуда где се за њу чуло. Али, по свему судећи, и то је знатно допринело избијању само бледих имитација револуције, а много више реформи у наредном веку. Та „поука“ је, можда, једна од *најдрагоценијих тековина буржоаске цивилизације* (9).

6. У окладу с тим у самој револуцији је рушен стари правни поредак, а истовремено стваран нови. У ствари, ново *право* са свим својим обележјима је на почетку само наговештено да би ускоро и тек касније показало све своје садржинске и формалне одлике.

Свакако је традиција римског права знатно утицала, наравно и на тлу одговарајућих обичаја, захваљујући изведеним организационим променама и чак откривеним могућностима штампе — наглом продору *писаног права*. Талас револуционарних декрета је откривао правце, главна подручја правне интервенције, значај друштвених односа и све друго што предопређује улогу „писаног права“. Мада су вође револуције били страсни проповедници „природног права“ и „револуционарне правде“, непрестано су прошили безмерну енергију у припремама уставних и

(9) Вид.: Carl J. Friedrich and Z. Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, 1957.

законских текстова, спектакуларно се надметали у страсним и надахнутим говорима у законодавним телима. У тим реторичким биткама су се огледале све онаге, све фракције, сви актери практичних битака. Тако је стваран читав један механизам законодавства који ће касније преузети огромне задатке. Својим квантитетом пре свега, али и квалитативним обележјима тзв. законско право се показивало као једини или бар најпоузданији облик изражавања тзв. позитивног права. То је имало несagleдиве последице за правну праксу, па и за правну науку модерног доба.

На тај начин су техничке погодности, а посебно законодавна процедура, били на линији максималног уздицања ауторитета устава, закона и других аката. При томе, особито је томе доприносила доктрина и пракса истицања тезе да су законодавци само носиоци и тумачи народне воље, суверености грађана и народа. Тако је уместо раније фетишизације монархове воље уследио фетишизам народне воље и техничко обликовање уставности и законитости. То су постали главни руководни принципи, праћени и изградњом сложених механизма за њихову заштиту. Примат закона је постепено задобио заиста значај и вредност једног мерила које омогућава срећеност опромног правостваралаштва, хијерархије ових аката, па и спречавање и отклањање свих облика противправности и незаконитости, односно произвољности пре свега државних органа.

У том правцу су се као врхунски домет показивале *кодификације*. Тек што су се смириле револуционарне битке, а друштвена и политичка ситуација достигле изврстан степен стабилности, један војнички гениј Наполеон Бонапарта своју императорску величину потврђује, рекло би се и понајвише, наредбом да се што пре и што квалитетније изврши кодификација на подручју грађанског права. Тако је 1804. донет један од најславнијих законских аката у историји — *Code civil*. Као маестрално остварење он је имао и још увек има несagleдив утицај на одговарајуће законодавство у читавом свету (10).

7. На основу свега поменутог може се констатовати да је револуција била само својеврсни наговештај. Постреволуционарни период је пружио снажне утемељивачке подухвате, а каснији развој довео до формирања заиста *модерног државно-правног поретка* — како у самој Француској тако и у осталим земљама у Европи и у свету. Тај процес је нарочито видљив од средине прошлог века до данас (11).

У ствари, тако је постепено израсла једна цивилизацијско-културна творевина у сфери политике, али намењена остваривању не само класних већ и друштвених интереса. И управо зато је она својим организационим и институционалним облицима све више показивала међусобну повезаност државе и права у целини, па и у конкретним испољавањима једног и другог. Основна сврха свега тога је да се државни властодршци подреде правном репулисању, да не користе моћ заповедања — у коришћењу правних прописа као свог пуког инструмента. Својеврсним самообавезивањем и институционализацијом, држава се поставља у правне оквири, попут свих осталих субјеката. Тако је усавршавана тзв. *правна држава* као једино примерен облик демократски уре-

(10) Вид.: R. Savatier, *L'art de faire les lois*. Bonaparte et la Code civil, Paris, 1929, p. 47.

(11) Вид.: Herman Finer, *Der moderne Staat*, Theorie und Praxis, Band I—III, Ring Verlag, Stuttgart und Düsseldorf, 1958, S. 416, 545, 540.

ћеног друштва. При томе, битно је да се држава ослободила не само надправних моћника него и тјторства фактичких сила: попут цркве у средњем веку таква може бити нека политичка партија која је при-прабила монополски положај и онемогућила постојање ма какве опозиције. Као што се зна, управо се то догодило у тзв. социјалистичким земљама па су разумљиви актуелни захтеви за стварањем баш те „правне државе“ као супротности тзв. партијској држави.

Самим тим је, такође, потврђиван и значај демократичности ове творевине. Тако се показало да су првобитни опсесивни захтеви у револуцији — да све буде утемељено на вољи народа — у ствари представљали и истицање *народне суверености* као јединог темеља и извора легитимности државне власти. Зато је демократија и као организационо-формална структура, а поготово као одређено фактичко-садржинско достигнуће — апсолутна неопходност модерне политичке заједнице. Самим тим су и сва демократска права и слободе грађана заиста безусловна потреба и право мерило развијености модерне политичке заједнице. Зато, свако фактичко и формално сужавање тих права и слобода представља најпоузданији знак одступања од концепта и праксе поменутог државно-правног поретка.

Сходно томе, овакав поредак означава и постојање ефикасног *система одговорности* властодержаца. Револуција је инаутурисала готово свирепе форме одговорности, али је важно што је и касније тај принцип задржао своје пуно важење. Захваљујући демократским формама онемогућена је свака трајна узурпација власти. Њихова стална зависност од народне воље проверава се на изборима (12).

8. Под катаклизматичким ударом револуције сурвала се зграда феудализма, а посебно његовог државно-правног поретка. Баш због силне тог потреса сигурно су се морале осећати трајне последице и на потоњем развоју у свету. Ма како то парадоксално изгледало, баш то је много допринело реформским и еволутивним кретањима других земаља. Најважније је да су на тај начин створени одређени простори слободе човека и народа. Ти простори су касније само проширивани. Зато би се могло рећи да је револуцијом извршен први коперникански обрт у политичком организовању глобалног друштва. Категорије „човек“ и „грађанин“ су служиле — а и данас служе — за идејну и практичну афирмацију људског достојанства пре свега, али и људског изгледа и садржаја политичких институција. Утолико и славна *Декларација о правима човека и грађанина* представља својеврсни „зов слободе“. Као идејна, па и идеолошка творевина, дабоме, она је неминовно открила све своје вредности и ограничености. И поред извесног патетичног тона и утопијских нагласака — или, можда баш зато — прокламоване идеје су од почетка, заувек и свуда, могле добити снажан одјек у душама свих оних који су заокупљени стремљењем ка стварању бољег света. Оне имају неосагледиву мотивациону снагу уопште, а нарочито у моделовању државно-правних институција. Такве идеје и такве институције су умногоме потискивале тамне, па и мрачне стране у револуционарним збивањима. Као епохално достигнуће, оне су постале трајна тековина Француске и света. У томе је, чини ми се, онај најдубљи цивилизацијско-културни смисао и револуције, а нарочито оног плодносног стабла чији су корени у том прекретничком раздобљу светске историје.

(12) Вид.: James Hogan, *Election and Representation*, 1945.

Dr. Stevan Vračar

Professor at the Faculty of Law in Belgrade

STATE AND LEGAL ACHIEVEMENTS OF THE FRENCH REVOLUTION

Summary

While pointing out at the general significance of the French Revolution, the author emphasizes its contributions to direct and subsequent modelling of state and legal institutions. Particularly important in this respect is the value of the declaration of rights and of constitutional documents, which applies both to France and to other countries. In such a way the foundations of modern democracy have been built, as well as its component elements, and first of all — the „citizen” „people”, „general public”. Owing to these elements, contemporary state has been developed, too, the leading principle being the division of power. Modern law rests on a developed legislation, while great attempts at codification have contributed to establishing a coordinated legal system. This is why contemporary state and legal order is based on the principles of constitutionality and legality, with a legitimacy which emanates out of people's sovereignty, followed by an efficient responsibility of the state bodies and agencies. On the basis of the above, one may say that first of all political and legal conditions have been created for honouring and protecting freedom of all individuals. In general, all these and other achievements point out at the genuine civilizational and cultural meaning of that greatest revolution in the history of mankind.

Stevan Vračar,

professeur à la Faculté de droit de Belgrade

LES ACQUIS RÉALISÉS PAR LA RÉVOLUTION FRANÇAISE SUR LE PLAN DES INSTITUTIONS ME L'ÉTAT ET JURIDIQUES

Résumé

Après avoir souligné l'importance générale de la Révolution française, l'auteur insiste tout particulièrement sur ses contributions à l'élaboration directe et ultérieure des modèles des institutions de l'Etat et juridiques. Il souligne tout particulièrement la valeur de la Déclaration sur les droits de l'homme et du citoyen et des documents constitutionnels aussi bien pour la France que pour les autres pays. C'est ainsi qu'ont été jetées les bases de la démocratie moderne et instaurés les éléments qui la constituent, à savoir avant tout le citoyen, le peuple et la publicité. Cela a permis d'édifier l'Etat moderne en appliquant le principe de la division du pouvoir. Le droit moderne s'appuie sur une législation développée et les grandes entreprises de codification ont contribué à l'édification d'un système juridique harmonieux. C'est pourquoi le système d'Etat et juridique moderne repose lui aussi sur les principes de la constitutionnalité et de la légalité, de la légitimité qui découle de la souveraineté du peuple et de la responsabilité des organes de l'Etat. C'est pourquoi on peut dire que des conditions avant tout politiques et juridiques ont été créées pour le respect et la protection de la liberté de tous les individus. D'une manière générale, toutes ses conséquences. Le tournant vers la liberté qui se substitue à la et culturel de cette Révolution qui a été le plus grand bouleversement dans l'histoire de l'humanité.